

Alî b. el-Ca'd (ö. 230/844-45), Eseri ve Hadis İlmindeki Yeri

Doktora Öğrencisi Zeliha Beyza Taş | 0009-0009-8708-254X | zelihabeyzatas@gmail.com
Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Gaziantep / Türkiye

Prof. Dr. Recep Aslan | 0009-0002-1972-9726 | recep_aslan72@hotmail.com
Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Gaziantep / Türkiye

Öz

Hız. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri olarak tanınan sünnet, Kur'an-ı Kerim'in yaşayan tefsiri ve İslâm dininin ikinci kaynağıdır. Hadisler de sünnetin yazılı kaynaklarıdır. Bu sebeple Müslümanlar için hadis ve sünnetin önemli bir yeri vardır. Hicrî birinci asırdan bu yana, İslâm dininin daha iyi idrak edilmesi için pek çok ilim dalı ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu asırda ortaya çıkan çeşitli ilim dallarından biri de hadis ilmidir. Hadis ilminin gelişimi ilk üç asır boyunca devam etmiş olup günümüze kadar ulaşmıştır. İlk dönemlerde hadisler, ezberlenerek ve yazılarak kayıt altına alınmaya çalışılmış, daha sonra tedvîn, en sonunda da çeşitli vasıflara göre tasnif edilmiştir. Hadis ilminin tasnif sürecinde Musannef, Mu'cem, Muvattâ, Müsned gibi önemli eserler te'lif edilmiştir. Bu eserlerden günümüze kadar ulaşmayan yanında pek çoğu da günümüze kadar ulaşmıştır. Hız. Peygamber tarafından emanet olarak bırakılan hadislerin sıhhatinin tespiti ve korunması hususunda çaba sarf eden pek çok âlim yetişmiştir. İşte bu âlimlerden biri olmuştur. Bu makalenin konusu Ali b. el-Ca'd'ın hayatı, hadis ilmindeki konumu ve el-Müsned adlı eseridir. Araştırmalar sonucunda müellif ve eseri hakkında sınırlı kaynaklarda bilgiler bulunduğu tespit edilmiştir. Fakat hem müellif hem de eseri hadis ilminin önemli bir döneminde ortaya çıkmıştır. Ve bu sebeple araştırılması önem arz etmektedir. Bu duruma ek olarak hadis alanında önemli bir zamanda yetişmesine, el-Müsned adlı eser yazmasına, sika olarak bilinmesine, farklı kültür merkezlerinde bulunmasına ve önemli hocalardan ders alıp pek çok talebe yetiştirmesine rağmen hem kendisi hem de eseri pek bilinmeyen Ali b. Ca'd'ın hadis ilmindeki konumunu, kendisinin ve eserinin tanınmasını amaç edinmeye çalışılmıştır. Çalışmanın yöntemi olarak da önemli litaratür taraması yapılmış ve sınırlı kaynaklarda âlim ve eseri hakkında bilgilere ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Müsned, Cerh ve Ta'dîl, Sika, Ali b. el-Ca'd.

Atf Bilgisi Taş, Zeliha Beyza- Aslan, Recep. "Alî b. el-Ca'd (ö. 230/844-45), Eseri ve Hadis İlmindeki Yeri". *Akademik Analiz* 6 (Haziran 2026), 1-28.

Geliş Tarihi	20/11/2025
Kabul Tarihi	25/06/2026
Yayın Tarihi	30/06/2026
Makale Türü	Araştırma Makalesi
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Makale, 2026 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan "Alî b. el-Ca'd ve el-Müsned Adlı Eseri" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	akademikanalizdergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Yazar Katkı Oranları	Çalışmanın Tasarlanması: Birinci Yazar: %60, İkinci Yazar: %40 Veri Toplanması: Birinci Yazar: %60, İkinci Yazar: %40 Veri Analizi: Birinci Yazar: %60, İkinci Yazar: %40 Makale Gönderimi ve Revizyonu: Birinci Yazar: %60, İkinci Yazar: %40
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Alî b. el-Ca'd (230/844-45), His Work and Its Place in The Science of Hadith

PhD Student Zeliha Beyza Taş | 0009-0009-8708-254X | zelihabeyzatas@gmail.com
Gaziantep University, Institute of Social Sciences, Gaziantep / Türkiye

Prof. Dr. Recep aslan | 0009-0002-1972-9726 | recep_aslan72@hotmail.com
Gaziantep University, Faculty of Theology, Hadith, Gaziantep / Türkiye

Abstract

The Sunnah, known as the words, actions and consents of the Prophet Muhammed, is the living interpretation of the Holy Quran and the second source of the Islamic religion. Hadiths are also written sources of the Sunnah. These ways have an important place for Muslims in the hadith and sunnah. Since the first century of the Hijri, many branches of science have begun to emerge in order to better understand the Islamic religion. One of the various branches of science that emerged in this century is the science of hadith. The development of the science of hadith has continued for the in the first three centuries and has reached to the present day. In the beginning, hadiths were recorded by writing and memorizing then they were compiled and then classified according to various characteristics. The hadiths collected during the classification process of hadith important in works such as Musannaf, Mu'jam, Muwatta and Musnad according to various classification systems from the second quarter of the hijri. While these works have not reached the point of decay, many have reached the point of decay. Many scholars have been raised who have made efforts to determine and preserve the authenticity of hadiths. One of these scholars, Ali b. Ca'd, is one of the important figures in the science of hadith.

What this article is about the life of Ali b. Ca'd, his scientific report and his work called al-Musnad. As a result of the research, it was determined that there was limited information about the author and the work in the sources. However, both the author and his work emerged during an important period in the science of hadith. In addition to this situation He wrote works in the Musnad genre. We aimed to introduce the position of Ali b. Ca'd in the science of hadith him and his work, was known as a sika, was in various cultural centers and took lessons from important teachers and trained many students. Although he was born and raised in Baghdad when Abbasid did it and he witnessed the mihne event. He lived in the same era with his teachers like Shu'be b. Hajjaj (ö. 160/776), Sufyan al-Sawri (ö. 161/778), Sufyan b. Uyeyne (ö. 198/814) and scholars like Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855).As a method of the study, an important literature review was conducted. References are included in the introduction section of the study.

The result obtained in the study is as follows. Ali b. Ca'd is a hadith scholar who lived between the last quarters of the 2nd century and the first period of the 3rd century and is known for both positive and negative comments. Ali b. Ca'd, lived at a time when the rihlas and musnad tour works were intensively written and hadith circles were active. While he gained fame as a "sika, hafiz, sabt" on the one hand, he was criticized on some issues on the other. The scholar, whose date of birth is controversial, was born in Baghdad and died there in 230. The scholar, who is praised for his sound memory, was exposed to negative discourses due to his silence on this incident, known as the Mihna, which left its mark on the Abbasi period. We believe that this situation caused Ali b. Ca'd, himself his work and his hadith to remain in the background.

In this study, Alî b. al-Ca'd ve Alî b. al-Ca'd's work named al-Musnad was examined. This study consists of an introduction and three sections. In the introduction, the purpose of study, its importance, method and information is given about the historical process of musnads until Alî b. al-Ca'd. In the first part, the period in which Alî b. el-Ca'd lived was researched in many aspects, and information about his scientific personality

and life was presented. In the second part, Alî b. al-Ca'd is work called al-Musnad is included. The narrators of al-Musnad, the order of the work, the total number of hadiths in the work, the companions included in the work and their narration numbers, Alî b. al-Ca'd teachers, their distribution by region and the narration words he used while narrating hadiths from them were emphasized. In addition, in this section, the hadith are classified in terms of acceptance and rejection and Alî b. al-Ca'd's evaluations of the narrations are included. In this section, tables have been created to make it understandable about each subject.

Keywords: Hadith, Musnad, Cerh and Ta'dil, Sika, Ali b. Ca'd.

Citation	Taş, Zeliha Beyza- Aslan, Recep. "Alî b. el-Ca'd (230/844-45), His Work and Its Place in The Science of Hadith". <i>Academic Analysis</i> 6 (June 2026), 1-28.
Date of Submission	20/11/2025
Date of Acceptance	25/06/2026
Date of Publication	30/06/2026
Article Type	Research Article
Peer-Review	Double anonymized- Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. The article is based on the doctoral dissertation titled "'Alî b. al-Ja'd and His Work Titled al-Musnad,'" submitted to the Institute of Social Sciences at Gaziantep University in 2026
Plagiarism Checks	Yes- Turnitin
Conflicts of Interest	akademikanalizdergisi@gmail.com
Complaints	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Authors Contributions	Conceiving the Study: First Author %50, Second Author %50 Data Collection: First Author %50, Second Author %50 Data Analysis: First Author %50, Second Author %50 Submission and Revision: First Author %50, Second Author %50
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

Giriş

Hız. Peygamber, Allah (c.c.) tarafından insanlara kurtuluş kaynağı ve yol gösterici olarak gönderilmiştir. Hız. Peygamber'in sözleri, davranışları ve takrirleri olan hadisler, İslâm'ın ikinci kaynağıdır. Hız. Peygamber'den sonra, O'nun hadislerini bir araya getirmek maksadıyla Müslümanlar büyük gayret içerisinde girmiş ve bu yüzden hadisleri ilk kaynağından öğrenebilmek için çeşitli seyahatlerde bulunmuşlardır. İslâm âlimleri bu gayretlerin sonucunda hadisleri toplamış ve bu alanda pek çok eser kaleme almışlardır. Kaleme alınan bu eserler birçok ilim dalına katkı sağlamıştır. Hadis ilmine baktığımızda, bu ilim dalında pek çok muhaddisin olduğunu ve bu ilme büyük katkı sağladıklarını görürüz. Hadis ilim sahasında bazı muhaddislerin meşhur olduğunu, bazı muhaddislerin ise pek tanınmadığını söylemek mümkündür. Günümüzde, hadis ilminde şöhret bulmamış muhaddisler üzerinde bir çalışma yapmanın, hadis ilmi için önemli olacağı görüşündeyiz.

Çalışmada, hicri 136 ile 230 yılları arasında yaşamış olan ve pek tanınmayan Bağdatlı muhaddis Ebü'l Hasen Alî b. el-Ca'd'ın hayatı, hadis ilmindeki yeri ve *el-Müsned* adlı eseri tanıtılmıştır. Alî b. el-Ca'd'ın hadis alanındaki âlimlerden biri olarak zikredilmiştir. Fakat hadis âlimlerinden biri olup müsned türü bir eser kaleme almasının yanında kendisi, eseri ve bu ilimdeki yeri pek bilinmemektedir. Alî b. el-Ca'd ve eserinin tabâkat ve diğer klasik eserlerde hakkında bilgilerin az olması, çağdaşı olduğu Yahyâ b. Maîn (ö. 233/847), Alî b. Medînî, İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849), İshâk b. Rahûye (ö. 238/852), Ahmed b. Hanbel gibi âlimlerle ilişki içerisinde bulunması, Mihne gibi Abbâsi döneminde ses getiren olayda isminin anılmaması, sadece bir eser vermiş olması kendisinin ve eserinin bilinmemesinin sebeplerinden olabileceği kanaatindeyiz.

Alî b. el-Ca'd'ın eserinin yeterince araştırılmadığı ve araştırılması, *el-Müsned*'in araştırılıp İslami ilimlerde ve özellikle hadis ilminde hak ettiği konuma kavuşması gerektiğine inanmaktayız. Diğer muhaddislerin her alanda araştırmalara konu olması gibi, Alî b. el-Ca'd'ın da hadis ilmindeki konumunun tespit edilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Çünkü Alî b. el-Ca'd tedvin ve tasnif faaliyetlerinin rağbet gördüğü, ilim merkezlerinin kurulduğu, bu merkezlerde çeşitli disiplinlerin sistematikleştiği, müsned türü eserlerin yoğun olarak verildiği bir dönemde, o döneme damga vuran âlimlerle aynı çağda yaşamış ve kendisi de bu türe bir örnek vermiştir.

Çalışmada, hadis ilmi çerçevesinde kaynak taramasına dayalı bir yöntem kullanılmıştır. Çalışmamızda ilk önce araştırma konusu ile ilgili olan kaynaklar toplanmış daha sonra da elde edilen kaynaklar uygun bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu tür çalışmalarda kütüphane ve arşiv çalışmalarının önemli bir yeri vardır. Bu sebeple çalışmamız esnasında önemli eserlerden istifade edilmiştir.

Çalışmamız boyunca Kettânî'nin (ö. 1345/1927) *er-Risâletü'l-müstatrafe*, Ömer Özpınar'ın, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, Ali Yardım'ın *Hadis I-II*, Abdullah Aydın'ın *Hadis İstılahları Sözlüğü* ve Mücteba Uğur'un *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* gibi bazı eserlerden istifade edilmiştir. Çalışmada Alî b. el-Ca'd, onun hocaları, talebeleri ve râviler hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Onlar hakkında bilgiler için İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Tabakâtü'l-kübrâ*, Mizzi'nin (ö. 742/1341) *Tehzîbü'l-kemâl*, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* ve *Tezkiratü'l-huffâz*, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Tehzîbü't-tehzîb*, *Takrîbü'l-tehzîb* gibi eserlerden

faýdalanılmıştır. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin bazı maddelerine de müracaat edilmiştir. Kemal Sandıkçı'nın "Alî b. el-Ca'd" maddesi, sahâbe ve âlimlerin biyografileri için de bazı maddelerden faydalanılmıştır.

1. ALÎ B. CA'D'IN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BAKIŞ

Ali b. el-Ca'd'ın yaşadığı dönemde Abbâsiler hâkim olmuştur. *Müsned* âlimlerden biri olan Alî b. el-Ca'd doksan altı yıl yaşamıştır. Onun yaşadığı zaman 134-230/732-845 yılları arasında Abbasî Devletini yöneten sekiz halife sırasıyla şunlardır:¹

1. Seffâh (ö. 136/754)
2. Mansûr (ö. 158/775)
3. Mehdî b. el-Mansûr (ö. 169/785)
4. Mûsâ el-Hâdi (ö. 170/786)
5. Hârûn er-Reşîd (ö. 193/809)
6. Emin (ö. 198/813)
7. Me'mûn (ö. 218/833)
8. Muhammed el-Mu'tasım (ö. 232/847)

Alî b. el-Ca'd'ın yaşadığı süre zarfında Abbâsî Devleti'nde siyasi açıdan yönetimde istikrarın olmayışı, taht kavgası ve iç isyanların oluşu neticesinde sık sık halifelerin değişmesi gibi pek çok sorun bulunmaktadır. Bu durumlardan Alî b. el-Ca'd da etkilenmiştir. Ama ne ölçüde etkilendiğine dair hakkında bilgiler mevcut değildir.

Alî b. el-Ca'd'ın hayatını yaşadığı hicri ikinci asır Abbâsî Devleti için kültürel kalkınmaya en elverişli olduğu asır olduğu söylenebilir. Müslüman bilginlerin siyer, megazi, tarih, fıkıh, tefsir, Arapça ve hadis kitaplarının tasnifi bu döneme denk gelmiştir. Bu dönemde fıkıh tasnif eden Ebû Hanife (ö. 150/767), siyer yazarı İbn İshâk (ö. 151/768), *Muvatta'*yı tasnif eden Malîk b. Enes (ö. 179/795)'dir. Hadis alanında da *Kütüb-i Sitte* şaheser kabul edilmiştir.²

Alî b. el-Ca'd'ın yaşadığı şehir olan Bağdat'da o dönemlerde önemli bir ilim merkezi olduğunu söylememiz mümkündür. Şehir ikinci Abbâsî halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr tarafından 145/763 yılında kurulmuştur. Kuruluşundan devletin yıkılışına kadar hilafet merkezi olarak kullanılmıştır.³ Bağdat ayrıca üçüncü asır itibarıyla hadis kategorilerinde birinciliği elinde bulundurmuştur. Bağdat'da ilk *sünen* Abdulvehhâb el-Atâ (ö.

¹ Eyyüb Baş (ed.), *İslâm Tarihi* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 659-662; Kenan Seyithanoğlu (ed.), *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1988), 3/17.

² Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2010), 101-103.

³ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/66-68; Aytaç Eker, *Yeni Rehber Ansiklopedisi* (İstanbul: İhlâs Matbaa, 1993), 3/129.

204/819), ilk *müsned* Alî b. el-Ca'd, ilk *musannef* ez-Zehrân (ö. 234/849) ilk *muvatta* ise İsmail el-Kâdî (ö. 282/895) tarafından kaleme alınmıştır. En meşhur muhaddis ise Ahmed b. Hanbel'dir.⁴

2. HAYATI

Kaynaklarda geçtiği ve ittifak olduğu üzere musannifin tam adı Ebü'l Hasen Alî b. el-Ca'd b. Ubeyd el-Cevherî (el-Lü'lüî)⁵ el-Bağdâdî el-Hâşimî'dir.⁶ Musannifin bu ismi aslında onun mesleği, nesebi, soyu ve ailesi hakkında bilgi vermektedir. Alî b. el-Ca'd'ın doğum tarihi hakkında ihtilaflar bulunmaktadır. Âlimlerden Hatîb el-Bağdâdî onun 133/731⁷ senesinde, Beğâvî ve Râmhürmüzî (ö. 360/971) ise onun 134/732⁸ senesinde, İbn Hacer onun 135/753⁹ senesinde ve İbn Sa'd ise 136/734¹⁰ senesinde doğduğunu belirtmişlerdir. Maden ticareti ile meşgul olduğu için "el-cevherî" nisbesiyle¹¹ ailesi Hâşimoğullarının azatlısı olduğu için "el-Hâşimî" nisbesiyle¹² Bağdat'ta doğduğu ve yaşadığı için "el-Bağdâdî" nisbesiyle¹³ anılmıştır. Alî b. el-Ca'd oğlundan dolayı "Ebü'l-Hasen" ismiyle künyelenmiştir.¹⁴ Ebü'l-Hasen Alî b. el-Ca'd el-Cevherî 230/845 yılının Recep ayında doksan altı yaşında vefat etmiştir. Bağdat'ta bulunan Bâbü'l-Harb kabristanlığına defnedilmiştir.¹⁵

Alî b. el-Ca'd'ın ailesi ile ilgili bilgiler, kaynaklarda az olmakla beraber onun babası, iki oğlu ve dört torunu olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Babası el-Ca'd b. Ubeyd (ö. ?), Abbâsî Devleti'nin ilk halifesi Seffâh'ın eşi tarafından azad edildiği belirtilmiştir. Babası hakkında başka bilgiler bulunmamaktadır. Alî b. el-Ca'd'ın en meşhur oğlu Bağdat kadılık görevi yapan el-Hasan b. Alî b. el-Ca'd (ö. 243/855)'dir. Bir diğer oğlu ise hakkında bilgi aktarılmayan Süleymân b. Alî b. el-Ca'd (ö. ?)'dir. Torunları ile ilgili olarak da kaynaklarda güvenilir hadis

⁴ Hatîb, *Târîhu Bağdât*, 2/38-42; Kemal Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), 236.

⁵ Bazı kaynaklarda musannifin adında "Cevherî" yerine "Lü'lüî" kullanılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Abdulhamîd (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1432/2011, "Büyû" 62 (No. 3476).

⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Alî Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1358/1939), 6/265; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, thk. Haşim en-Nedvî (Beyrut: Da'iretü'l-Ma'arif el-Osmaniyye, 2009), 6/266; Ebû Muhammed Abdurrahmân Hâtim b. Muhammed b. İdrîs, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallîmî el-Yemânî (Beyrut: Da'iretü'l-Ma'arif el-Osmaniyye, 1371/1952), 6/178; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât*, 11/360; Ebû Yûsûf b. Abdurrahman Yûsûf el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, thk. Beşşâr Avvam Ma'ruf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2008), 20/340; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyer*, nşr. Şuayb el-Arnâvud ve Hüseyin el-Esed (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1410/1990), 10/459; a. mlf, *Mîzanü'l-i'tidâl*, thk. Muhammed Becâvî (Beyrut: Dârü'l-Mağrife, 2009), 3/116; Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrafe*, nşr. Muhammed el-Müntasır (Dimaşk: y.y., 1383/1964), 68; Fuat Sezgin, *Târîhü't-türâsi'l-arabî*, trc. Mahmûd Fehmî Hicâzî (Kum: Mektebetu Ayetullah el-Uzma, 1983), 1/198; Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, 234; Kemal Sandıkçı, "Alî b. Ca'd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2: 384.

⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât*, 11/366.

⁸ Ebû Muhammed el-Hasan b. Abdurrahmân b. Hallâd er-Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvi ve'l-vâî*, thk. Muhammed Acâc el-Hatîb (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1404/1983), 622; Zehebî, *Mîzanü'l-i'tidâl* (Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 1417/1996), 2/399.

⁹ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb* (Beyrut: Darü'l-Fikr, (1404/1984), 7/292.

¹⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/337.

¹¹ Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, 234.

¹² Hayrettin ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dârü'l-İlmi'l-Melayin, 2005), 5/79.

¹³ Zehebî, *Siyer*, 10/460.

¹⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/337.

¹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât*, 1/121; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 20/340; Zehebî, *Siyer*, 10/467.

râvileri olarak zikredilen, Alî b. el-Hasan b. Alî (ö. ?), Ebû't-Tayyib Süleymân b. el-Hasan (ö. 322/934), Ebû Âsım b. Ömer el-Hasan (323/945) ve Abdurrezzâk b. Süleymân (ö. ?) isimlerine raslanmaktadır.¹⁶

Alî b. el-Ca'd'ın bize kadar ulaşan *el-Müsned* adlı eseri *el-Ca'dîyyât* veya *el-Eczâü'l-Ca'diyyât* isimleriyle de anılmıştır. Alî b. el-Ca'd'ın hadislerini ihtiva eden eser Dr. Abdulmuhdî b. Abdulkâdir b. Abdulhâdî (ö. 2017)¹⁷ tarafından *Müsnedü İbn Ca'd* ismiyle 1405/1985 yılında Kuveyt'de tek cilt iki cüz şeklinde neşredilmiştir. Ayrıca Rifat Fevzi Abdulmuttalib¹⁸ tarafından *el-Ca'dîyyât* ismiyle Kahire'de 1415/1994 yılında 2 cilt halinde, Şeyh Âmir Ahmed Haydar¹⁹ tarafından *Müsnedü İbn Ca'd* adıyla Beyrut'da 1417/1996 yılında tek cilt halinde tahkik edilmiştir.²⁰ 230/845 yılı Recep ayında doksan altı yaşında vefat etmiştir. Bağdat'a defnedilmiştir.²¹

3. HADİS İLMİNDEKİ YERİ

3. 1. İlim Tahsili

Alî b. el-Ca'd ilmi bir çevrede büyümüştür. Mansûr ve Mehdî dönemlerinde Bağdat'da bulunan ilim meclislerine katılmıştır. O, hocası Şu'be b. Haccâc (ö.160/776)'dan en çok hadis rivayet etmiştir. Bundan dolayı Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848): "O, Şu'be'den 1200 hadis rivayet etmiş" demiştir.²²

Alî b. el-Ca'd, ilim tahsiline erken yaşlarda başlamıştır. İbn Ebî Zî'b (ö. 158/774), Müslim b. Halîd (ö. 160/778), Hammâd b. Seleme (ö. 168/766), Cerîr b. Hâzım (ö. 188/786) ve Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) gibi âlimlerden dersler almıştır. Elli altı yaşında Basra'ya, elli yedi yaşında Mekke'ye, altmış altı yaşında Kufe'ye ilim yolculukları yapmıştır.²³

3. 2. Hocaları

Alî b. el-Ca'd, *el-Müsned* adlı eserinde hadis rivayet ettiği hocalarını ve istifade ettiği 68 hocası bulunmaktadır.

Alî b. el-Ca'd'ın hocalarının geçtiği kaynaklar tespit edebildiğimiz kadarıyla dipnotta verilmeye çalışılmıştır.

¹⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu'l-Bağdât*, 8/350, 13/306; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2003), 7/460; Adem Özsoy, *Haneî Bir Muhaddis Alî b. el-Ca'd* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2026), 16-22.

¹⁷ Abdulmuhdî Abdulkâdir Abdulhâdî, Mısır Kahire Üniversitesi Usûlü'd-Din Fakültesinin meşhur hocalarından biri olmakla birlikte hadis ilmiyle ilgili eserler te'lif etmiştir. *İlmu cerh ve ta'dil*, *Turuku tahrîcî'l-hadis*, *el-Medhaluile's-sünneti'n-nebeviyye*, *Mes'eletü'l-Filistiniyye*, *Defu's-subuhâtî ani's-sünneti'n-nebeviyye*, *Müsnedü İbn Ca'd* adlı eserleri bulunmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Adil Öztekin, *Modern Dönem Hadis Çalışmalarında Metin Tenkidi (Mısır Örneği)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 71.

¹⁸ Rifat Fevzi Abdulmuttalib, Kahire Üniversitesi Dârü'l-Ulûm Fakültesi'nin meşhur hocalarındandır. Alanıyla ilgili birçok eser kaleme almıştır. *el-İslâm ve hâcetü'l-beşeriyyeti*, *Münakaşatü's-Şafiiyye*, *el-Hac ve'l-umre*, *Tevsîku's-sünneti fi'l-karni's-sânî el-hicrî*, *el-Ca'dîyyât* adlı eserleri bulunmaktadır. Öztekin, *Modern Dönem Hadis Çalışmaları*, 72.

¹⁹ Âmir Ahmed Haydar. Hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. *Kitabu fedâilü'l-amal*, *İstidrekatü'l bahs ve'n-neşr*, *Müsnedü İbn Ca'd* adlı eserlere yaptığı tahkiklerle bilinmektedir.

²⁰ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân, *es-Sikât*, thk. Muhammed Abdülmuid Han (Beyrut: Da'iretü'l-Ma'arif el-Osmaniyye, 2009), 8/466; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, thk. İbrahim Zübeyr ve Adil Mürşit (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2008), 7/289; Zirikî, *el-A'lâm*, 4/269.

²¹ Hatîb, *Târîhu Bağdât*, 1/121; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 20/340.

²² Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri, *et-Târîh ve'l-ilel*, thk. Ebû Ömer b. Ali el-Ezherî (Kahire: y.y., 1399/1979), 3/387.

²³ Hatîb, *Târîhu Bağdât*, 9/256.

1. İbrahim b. Abdірrahmân (ö. 185/801)²⁴
2. İsrâil b. Yunûs (ö. 160/777)²⁵
3. İsmâil b. Ayyâş (ö. 181/797)²⁶
4. Eyyûb b. Uteybe Yemânî (ö. 160/777)²⁷
5. Bahr b. Kunez (ö. 160/777)²⁸
6. Cesr b. Hasen el-Yemânî (ö. ?)²⁹
7. Cerîr b. Hazîm Abdullah b. Şecâ (ö. 170/787)³⁰
8. Harîs b. Osman b. Cebr (ö. ?)³¹
9. Hasen b. Salîh el-Hemedânî (ö. ?)³²
10. Hüseyin b. Zeyd el-Alevî (ö. ?)³³
11. Hammâd b. Zeyd³⁴
12. Hammâd b. Seleme³⁵
13. Rebî es-Suadiyyû (ö. 160/777)³⁶
14. Züheyr b. Muâviye el-Kûfî (ö. 172/789)³⁷
15. Süfyân es-Sevrî³⁸
16. Süfyân b. Uyeyne³⁹
17. Süleymân b. Muğire (ö. 165/784)⁴⁰
18. Selâm b. Miskîn el-Ezdî (ö. 168/785)⁴¹
19. Şerîk b. Abdullâh el-Kûfî (ö. 177/764)⁴²
20. Şu'be b. Haccâc⁴³

²⁴ İbn Sa'd, *Tabâkat*, 7/322; İbn Hacer, *Takrîbu't-tehzîb*, thk. Abdulvehhâb Abdullatîf (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1975), 1/35.

²⁵ İbn Sa'd, *Tabâkat*, 6/374; İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/261.

²⁶ İbn Hacer, *Takrîb*, 1/73.

²⁷ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/209.

²⁸ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/298.

²⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/69.

³⁰ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2/34.

³¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/202.

³² İbn Hacer, *Tehzîb*, 3/189; a. mlf, *Takrîb*, 1/12.

³³ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*; 1/355; İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/339.

³⁴ İbn Sa'd, *Tabâkat*, 7/286; İbn Hacer, *Takrîb*, 1/198.

³⁵ İbn Sa'd, *Tabâkat*, 7/277.

³⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, 3/351.

³⁷ İbn Hacer, *Takrîb*, 1/330.

³⁸ İbn Sa'd, *Tabâkat*, 7/278.

³⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/342.

⁴⁰ İbn Hacer, *Takrîb*, 4/286.

⁴¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/235.

⁴² Zehebî, *Tezkîretü'l-huffâz*, 1/232.

⁴³ İbn Sa'd, *Tabâkat*, 7/278; İbn Hacer, *Tehzîb*, 4/373.

21. Şeybân b. Abdurrahmân et-Temîmî (ö. 164/780)⁴⁴
22. Sâhr b. Cüveyriye (ö. ?)⁴⁵
23. Ebû Muhammed es-Selemî el-Basrî (ö. ?)⁴⁶
24. Âsım b. Muhammed Zeyd (ö. ?)⁴⁷
25. Ebû Kureyb el-Kureyşî (ö. ?)⁴⁸
26. Abdü'l-Âlâ b. Ebî Zührî (ö. ?)⁴⁹
27. Abdülhumeydî b. Behrâm (ö. ?)⁵⁰
28. Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Ubeydullah (ö. ?)⁵¹
29. Sabîb b. Sevbân (ö. 165/782)⁵²
30. Dînâr el-Adevî (ö. ?)⁵³
31. Abdurrahmân b. Abdullâh b. Uteybe (ö. 160/777)⁵⁴
32. Abdulazîz b. Abdullâh b. Ebî Seleme (ö. 164/781)⁵⁵
33. Abdulkuddûs b. Hubeyb (ö. ?)⁵⁶
34. Abdülvahîd b. Selîm el-Basrî (ö. ?)⁵⁷
35. Adîy b. Fadl (ö. 171/788)⁵⁸
36. Âsım b. Sahîb (ö. 201/818)⁵⁹
37. Alî b. Necâd (ö. ?)⁶⁰
38. Amr b. Raşîd b. Şecere (ö. ?)⁶¹
39. İmrân b. Zeyd (ö. ?)⁶²
40. Numân b. Naîm el-Kudâî (ö. 179/796)⁶³
41. Fudayl b. Mezrûk (ö. ?)⁶⁴

⁴⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, 4/410.

⁴⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, 5/54.

⁴⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10/33.

⁴⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/65.

⁴⁸ İbn Hacer, *Takrîb*, 3/178.

⁴⁹ Buhârî, *Târîhu'l-kebîr*, 6/74; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2/531.

⁵⁰ İbn Hacer, *Takrîb*, 1/465.

⁵¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, 6/146.

⁵² İbn Hacer, *Takrîb*, 2/434.

⁵³ Zehebî, *Tezkîretü'l-huffâz*, 1/198.

⁵⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, 6/232.

⁵⁵ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2/643.

⁵⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/267.

⁵⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, 6/432; a. mlf, *Takrîb*, 1/526.

⁵⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, 7/169.

⁵⁹ İbn Hacer, *Takrîb*, 1/39.

⁶⁰ İbn Sa'd, *Tabâkat*, 7/278.

⁶¹ İbn Hacer, *Takrîb*, 2/51.

⁶² İbn Hacer, *Takrîb*, 1/73.

⁶³ İbn Hacer, *Takrîb*, 3/510.

⁶⁴ İbn Sa'd, *Tabâkat*, 7/273.

42. Kasîm b. Fadl el-Basrî (ö. 167/784)⁶⁵
43. Kays b. Rebî (ö. ?)⁶⁶
44. Mâlik b. Enes ⁶⁷
45. Mübarek b. Fudayl (ö. 166/783)⁶⁸
46. Muhammed b. Raşîd (ö. 160/777)⁶⁹
47. Muhammed b. Talhâ el-Kûfî (ö. 167/784)⁷⁰
48. Muhammed b. Abdurrahmân b. Ebî Zî'b (ö. 80/699)⁷¹
49. Muhammed b. Metrûk (ö. 160/777)⁷²
50. Müslim b. Halîd (ö. 179/795)⁷³
51. Ma'rûf b. Vasil (ö. ?)⁷⁴
52. Ebû Cezm Nasr b. Tarîf (ö. ?)⁷⁵
53. Hemmâm b. Yahyâ (ö. 165/782)⁷⁶
54. El-Heytem b. Cemâz (ö. ?)⁷⁷
55. Varaka b. Amr b. Küleyb (ö. ?)⁷⁸
56. El-Vedâh b. Abdullâh (ö. 175/792)⁷⁹
57. Yahyâ b. Mütevekkîl (ö. ?)⁸⁰
58. Yezîd b. İbrahim el-Basrî et-Temimî (ö. 163/779)⁸¹
59. Yezîd b. İyâd el-Leysî (ö. ?)⁸²
60. Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed (ö. 185/802)⁸³
61. Ebû el-Eşheb Ca'fer b. Hayyân (ö. ?)⁸⁴
62. Ebû Ca'fer el-Râzî (ö. ?)⁸⁵

⁶⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, 8/239.

⁶⁶ İbn Hacer, *Takrîb*, 2/119.

⁶⁷ Zehebî, *Tezkîretü'l-huffâz*, 1/226; İbn Hacer, *Tehzîb*, 8/391.

⁶⁸ Zehebî, *Tezkîretü'l-huffâz*, 1/207; İbn Hacer, *Takrîb*, 2/227.

⁶⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, 9/158

⁷⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, 9/238

⁷¹ İbn Sa'd, *Tabâkat*, 7/277.

⁷² Zehebî, *Tezkîretü'l-huffâz*, 1/232; İbn Hacer, *Takrîb*, 2/208.

⁷³ Zehebî, *Tezkîretü'l-huffâz*, 1/355.

⁷⁴ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 1/229.

⁷⁵ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/251.

⁷⁶ İbn Sa'd, *Tabâkat*, 7/282; Zehebî, *Tezkîretü'l-huffâz*, 1/201.

⁷⁷ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/319.

⁷⁸ Zehebî, *Tezkîretü'l-huffâz*, 1/230.

⁷⁹ İbn Sa'd, *Tabâkat*, 7/287; Zehebî, *Tezkîretü'l-huffâz*, 1/236.

⁸⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/356.

⁸¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/361; a. mlf, *Takrîb*, 11/311.

⁸² İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/195; a. mlf, *Takrîb*, 2/369.

⁸³ İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/151.

⁸⁴ İbn Ebû Hatîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 27376.

⁸⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, 12/61; a. mlf, *Takrîb*, 2/406.

63. Ebû Hilâl Muhammed b. Selîm (ö. 168/784)⁸⁶
 64. Ebû Muhammed Muavîye Saîd b. Ebû Ubeyd (ö. ?)⁸⁷
 65. Ebû Muavîye Muhammed b. Hazîm (ö. 173/789)⁸⁸
 66. Ebû Muğîre el-Kâdî (ö. 182/799)⁸⁹
 67. Ebû Yusûf el-Kâdî (ö. ?)⁹⁰
 68. Hişâm b. Beşr el-Kâsım b. Dinâr (ö. 183/799)⁹¹

Tablo 1. Alî b. el-Ca'd'ın *Müsned*'de Rivayette Bulunduğu Hocaları ve Rivayet Sayıları

HOCASININ İSMİ	VEFAT TARİHİ	RİVAYET SAYISI
1. Şu'be b. Haccâc	160/776	1810
2. Şerîk b. Abdullah	177/794	355
3. Züheyr b. Harb	234/849	201
4. Süfyân es-Sevrî	161/778	183
5. İbn Ebû Zî'b	156/776	120
6. Mübârek b. Fudâle	166/783	103
7. Sahr b. Cüveyriye	?	91
8. Hammâd b. Seleme	167/784	85
9. Abdulazîz b. Abdullah	?	65
10. İsrâîl b. Yûnûs	160/777	59
11. Fudayl b. Merzûk er-Rekâşî	160/776	51
12. Muhammed b. Talhâ	?	44
13. Hüseyim b. Beşîr	183/799	43
14. Ebî Ca'fer er-Râzî	?	38
15. Kays b. Rebîa	?	34
16. Ebû Gassân Muhammed	?	27
17. Rebî b. Sabîh	160/776	24

⁸⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/88; a. mlf, *Takrîb*, 1/130.⁸⁷ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, 2/136.⁸⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, 9/138.⁸⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, 10/436.⁹⁰ İbn Hacer, *Takrîb*, 2/301.⁹¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, 11/59.

18. İbrahim et-Tüsterî	163/779	22
19. Hasan b. Sâlih b. Hayy	168/784-85	20
20. el-Mesûdî	?	19
21. Ebü'l-Eşreb	165/782	16
22. Süleymân b. Muğîre	165/782	15
23. Ma'rûf b. Vâsıl	164/780	14
24. Muhammed b. Selîm	?	13
25. Abdurrahman b. Sevbân	165/782	12
26. Kâsım b. Fadl	167/784	12
27. Ali b. Ali er-Rifâî	?	12
28. Muhammed b. Raşîd	161/778	10
29. İsmâîl b. Ayyâş	181/797	10
30. Bahr b. Küneyz	?	10
31. Müslim b. Hâlid ez-Zencî	179/795	10
32. Selâm b. Miskîn	?	9
33. Cerîr b. Hazîm	170/786	8
34. Ebû Cüz el-Bâhilî	160/777	6
35. Eyyûb b. Uteybe	?	6
36. Abdulhamîd b. Behrâm	?	6
37. Yezîd b. İyâs	?	5
38. Ebû Muâviye el-Bağdâdî	?	5
39. Abdülkuddûs el-Habîb	170/787	5
40. Ebû Avâne Vaddâh	176/792	4
41. Yahyâ b. Mütevekkil	?	4
42. Mâlik b. Enes	179/795	3
43. Abdurrahmân b. Ebî Bekr	?	3
44. Âsım b. Muhammed	?	3

45. Şeybân b. Abdurrahmân	164/780	3
46. Ebû Muğîre ed-Dakîkî	?	3
47. Ebû Muâviye ed-Darîr	113/731	2
48. Ebû Yûsuf	182/798	2
49. Abdullah b. Dînâr	127/744	2
50. Ebû Heysem el-Cinâz	?	2
51. Ferec b. Fudâle	177/794	2
52. Abdülvahîd b. Selîm	?	2
53. Adî b. Fadl	171/788	2
54. Cîsr b. Hasan	?	1
55. Hasan b. Zeyd	168/785	1
56. Ebû Muğîre el-Kass	182/799	1
57. Ebû İshâk el-Fezârî	188/804	1
58. Ebû Mesûd Abdülâlâ	161/778	1
59. Ebû Kürz el-Kureşî	?	1
60. İmrân b. Zeyd	161/778	1
TOPLAM		3589

Tablo 2. Alî b. el-Ca'd'ın *Müsned*'deki Hocalarının Cerh ve Ta'dîl Durumları ve Hoca Sayısı

CERH VE TA'DÎL LAFIZLARI	HOCA SAYISI
1. Sika	17
2. Sika, Hâfız	2
3. Sika, Abîd	2
4. Sika, Sebt	7
5. Sika, Mutkîn	2
6. Sika, Sadûk	2
7. Sadûk	10
8. Sadûk, Zayıf	1
9. Leyyin, Leyse bi'l-kavî	1

10. Leyyinü'l-hadis	1
11. Leyse bi'l-kavî	1
12. Leyse bi-şey	1
13. Zayıf	2
14. Münkerü'l-hadis	1
15. Münkerü'l-hadis, Sadûk	1
16. Metrûk	6
17. Zayıf, Metrûk,	2
18. Metrûk, Münker	1
TOPLAM	60

Alî b. el-Ca'd'ın *el-Müsne'd*'deki hocalar ile ilgili tespit edebildiğimiz kadarıyla cerh ve ta'dîl lafızları tablodaki gibidir. Hocalar ve râviler hakkında kullanılan bu lafızları bilmek önemlidir. Çünkü Alî b. el-Ca'd'ın hocaları için kullanılan bu lafızlar onların cerh ve ta'dîl durumları hakkında bilgi vermekte olup *Müsne'd*'in sağlamlığı ve önemi konusunda da deliller sunmaktadır. Tabloda da görüldüğü gibi Alî b. el-Ca'd'ın 60 hocasının cerh ve ta'dîl açısından durumları 18 lafızda toplandığı görülmektedir.

Tabloda belirtilen 18 lafızdan ilk 6'sı ta'dîl lafzı, cerh ve ta'dîl âlimlerince hüccet sayılan râvîler için kullanılmıştır. Tablodaki 7. *sadûk* lafzı, mertebe olarak dördünce mertebede bulunmaktadır. Buradaki râvîler zabt yönünden bir üst mertebedeki râvîler kadar kuvvetli olmadıkları ama adalet yönünden de eleştirilmemiş oldukları belirtilmiştir. Bu tür râvîlerin rivayetleri *hasen* olarak kabul edilmiştir.⁹² 8. *Sadûk, zayıf* lafzı ta'dîl lafızlarının en zayıfları olmakla birlikte *sadûk* lafzı kadar kuvvetli değildir. Bu rivayetler i'tibar için yazılır. Kendileri gibi başka bir rivayet ile desteklendiklerinde *hasen ligayrihî* seviyesine ulaşırlar. 9'dan 13'e kadarki beş lafız cerh lafızlarının en hafifi olup bu lafızlarla nitelendirilen râvîlerin rivayetleri ile amel edilmez fakat i'tibar için yazılabilir. 14'den 18'e kadarki beş lafız cerh lafızlarının son sıralarında olup bu rivayetler hüccet değildir, onlar yazılmaz ayrıca onlarla i'tibar da edilmez.⁹³

3. 3. Talebeleri

Alî b. el-Ca'd'dan pek çok kişi istifade etmiştir. *el-Müsne'd* adlı eserinde 40 öğrencisine yer verilmiştir. Alî b. el-Ca'd'ın talebelerinin geçtiği kaynaklar tespit edebildiğimiz kadarıyla dipnotta belirtilmiştir.

1. İbrahim b. İshâk b. İbrahim (ö. 285/898)⁹⁴

⁹² Muhammed Abdülhay Leknevî, *er-Raf'u ve't-tekmîl fi'l-cerh ve't-ta'dîl*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1425/2004), 186.

⁹³ Leknevî, *er-Raf'u ve't-tekmîl*, 145-146.

⁹⁴ Hatîb, *Tarihû Bağdât*, 6/203.

2. Müslim b. el-Haccâc (ö. 263/875)⁹⁵
3. İbrahim b. Haşîm el-Beğâvî (ö. 287/900)⁹⁶
4. Devrâkî (ö.246/861)⁹⁷
5. Ahmed b. Beşîr b. Saîd (ö.286/899)⁹⁸
6. Ahmed b. Hasan b. Mekkûm (ö. ?)⁹⁹
7. Saîd el-Mervezî (ö. 306/919)¹⁰⁰
8. Ebû Ya'lâ el-Mevsilî (ö 307/919)¹⁰¹
9. Ebû Ca'fer Ahmed b. Alî b. Fudayl (ö. 286/895)¹⁰²
10. Ahmed b. Hanbel¹⁰³
11. Ahmed b. Muhammed b. Halîd (ö. 300/918)¹⁰⁴
12. Ahmed b. Yahyâ (ö. 276/889)¹⁰⁵
13. Ebû Yakûb el-Mervezî (ö. 245/856)¹⁰⁶
14. Harîs b. Muhammed (ö. 286/895)¹⁰⁷
15. Harîs b. Muhammed b. Ebî Usâme (ö. ?)¹⁰⁸
16. Hasan b. Muhammed es-Sabbâh (ö. 260/872)¹⁰⁹
17. Hamdân b. Alî (ö. 272/885)¹¹⁰
18. Halef b. Salîm (ö. 270/883)¹¹¹
19. Ziyâd b. Eyyûb el-Bağdâdî (ö. 252/865)¹¹²
20. Ebû Dâvûd es-Sicistânî (ö. 275/889)¹¹³
21. Salîh b. Muhammed b. Abdillâh (ö. 283/896)¹¹⁴
22. İbn Ebû'd-Dünyâ (ö. 281/894)¹¹⁵

⁹⁵ Hatîb, *Tarihû Bağdât*, 9/27.

⁹⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/10; a. mlf, *Takrîb*, 1/9.

⁹⁷ Hatîb, *Tarihû Bağdât*, 4/54.

⁹⁸ Hatîb, *Tarihû Bağdât*, 3/80.

⁹⁹ Hatîb, *Tarihû Bağdât*, 2/99.

¹⁰⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/62; a. mlf, *Takrîb*, 1/22.

¹⁰¹ Zehebî, *Tezkîretü'l-huffâz*, 2/708.

¹⁰² Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ* (Mısır: Dâru's-Saâdet, 1394/1974), 9/161; Hatîb, *Tarihû Bağdât*, 4/413.

¹⁰³ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 9/196; Zehebî, *Siyer*, 9/253.

¹⁰⁴ İbn Sa'd, *Tabâkat*, 1/43.

¹⁰⁵ İbn Sa'd, *Tabâkat*, 1/82.

¹⁰⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/55.

¹⁰⁷ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/442.

¹⁰⁸ İbn Hacer, *Takrîb*, 1/170.

¹⁰⁹ Hatîb, *Tarihû Bağdât*, 8/328; İbn Hacer, *Takrîb*, 2/225.

¹¹⁰ İbn Hacer, *Takrîb*, 3/265.

¹¹¹ Hatîb, *Tarihû Bağdât*, 8/322.

¹¹² İbn Hacer, *Takrîb*, 1/26.

¹¹³ Zehebî, *Siyer*, 13/203.

¹¹⁴ Hatîb, *Tarihû Bağdât*, 9/320.

¹¹⁵ Hatîb, *Tarihû Bağdât*, 10/89.

23. Ebû Kâsım el-Begâvî (ö. ?)¹¹⁶
24. Ubeydullâh b. Muhammed (ö. 282/895)¹¹⁷
25. Abdülmülk b. Muhammed er-Rakkâşî (ö. 272/885)¹¹⁸
26. Ebû Bekr b. Ebî Şeybe (ö. 235/849)¹¹⁹
27. Ebû Zür'â (ö. 264/878)¹²⁰
28. Amr b. İsmâîl (ö. 309/912)¹²¹
29. Ebû Hasan Muhammed b. Ahmed (ö. 291/904)¹²²
30. Ebû Hatîm er-Râzî (ö. 327/938)¹²³
31. İshâk es-Sağânî (ö. 270/884)¹²⁴
32. İmâm Buhârî (ö. 256/870)¹²⁵
33. Muhammed b. Kamîl es-Serrâc (ö. 293/906)¹²⁶
34. Mervezî (ö. 298/901)¹²⁷
35. Mûsâ b. Hasan (ö. ?)¹²⁸
36. Yahyâ b. Maîn¹²⁹
37. Hârûn b. Süfyân (ö. 251/864)¹³⁰
38. Yakûb b. Şeybe (ö. 262/875)¹³¹
39. Yakûb b. Yûsûf el-Eyyûb (ö. 289/900)¹³²
40. Hasan b. Abdullâh b. Yezîd (ö. ?)¹³³

3. 4. Cerh ve Ta'dîl İlminde Alî b. el-Ca'd

Alî b. el-Ca'd "sika" olarak¹³⁴ nitelenen güvenilir muhaddislerden biri olmakla birlikte, Muâviye'nin onun hakkında İslâm dışında bir din üzere öldüğünü ve Kur'ân'ın mahlûk olduğunu ileri sürenlere karşı çıkmayacağını söylemesi, Ahmed b. Hanbel'in kendisinden hadis rivayet etmemesine yol açmıştır.¹³⁵ Fakat

¹¹⁶ İbn Hacer, *Takrîb*, 1/445.

¹¹⁷ Zehebî, *Tezkîretü'l-huffâz*, 2/675.

¹¹⁸ Zehebî, *Siyer*, 2/185.

¹¹⁹ İbn Hacer, *Takrîb*, 1/522.

¹²⁰ Hatîb, *Tarîhû Bağdât*, 11/224.

¹²¹ Hatîb, *Tarîhû Bağdât*, 1/289.

¹²² Hatîb, *Tarîhû Bağdât*, 2/294.

¹²³ İbn Hacer, *Takrîb*, 2/144.

¹²⁴ Hatîb, *Tarîhû Bağdât*, 2/382.

¹²⁵ Hatîb, *Tarîhû Bağdât*, 1/16.

¹²⁶ İbn Hacer, *Takrîb*, 4/35.

¹²⁷ İbn Hacer, *Takrîb*, 2/289.

¹²⁸ İbn Hacer, *Takrîb*, 3/136.

¹²⁹ İbn Sa'd, *Tabâkat*, 7/354; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 31/543.

¹³⁰ Hatîb, *Tarîhû Bağdât*, 10/25.

¹³¹ Hatîb, *Tarîhû Bağdât*, 13/231.

¹³² Hatîb, *Tarîhû Bağdât*, 14/289.

¹³³ Hatîb, *Tarîhû Bağdât*, 15/296.

¹³⁴ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-tadîl*, 6/179; İbn Hibbân, *Sikât*, 8/466.

¹³⁵ Zehebî, *Siyer*, 10/465-466.

Muâviye'nin İslâm dışında başka bir din üzere öldüğüne dair rivayeti kaynaklarda bulamadık. Bu şekilde iddia sadece Zehebî'nin *Siyer* adlı eserinde geçmektedir. Fakat orada da bir kaynak belirtilmemiştir.

Müslim b. Haccâc, Alî b. el-Ca'd'ın "sika" olduğu konusunda ittifak etmesine rağmen eserlerinde onun hadislerine yer vermemiştir. Buhârî, onun Şu'be b. Haccâc'dan naklettiği bazı hadisleri eserlerine almış, Ebû Dâvûd es-Sicistânî ise âlimin bazı hadislerini eserlerine almıştır. İbn Adî (ö. 365/976), Alî b. el-Ca'd'ın rivayetlerinde münker bir hadis görmediğini belirtmiştir.¹³⁶ Zehebî, "muhaddis", "hâfız", "fakih" olduğunu belirtmiştir. Ayrıca hadiste Şu'be'nin talebesi ve ondan rivayet eden Bağdatlıların en sebatıdır. Onun ahlaki kişiliği ile ilgili olarak el-Muharranî ayrıca şu bilgileri de aktarır: "O, doğru, güvenilir, dinde sebat, hafızası güçlü ve hilm sahibi birisidir. Çok kuvvetli bir hafızası vardı ve hıfzından hadis rivayet ederdi. Onun eserlerinde tek bir hata bulamazdık" demiştir.¹³⁷

Şiâ¹³⁸ ve Cehmiyyeden¹³⁹ olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Ukaylî (ö. 322/934) ise bu rivayetlerin doğru olmadığını belirtmiştir.¹⁴⁰

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî: "Alî b. el-Ca'd Şu'be'den ve Bağdatlı âlimlerden daha sebtidir" demiştir.¹⁴¹ İbn Ebî Dünya (ö. 281/894): "Alî b. el-Ca'd'dan hafızası daha kuvvetli birini görmedim. Biz İbn Ebî Zîb'den yirmi hadis yazarken o hem yazıp hem ezberlerdi" demiştir. İbn Ebî Hâtim: "Alî b. el-Ca'd hadisleri ezberden tahdis ederdi" demiştir.¹⁴² Hüseyin b. İsmâîl (ö. 330/942): "Ben Alî b. el-Ca'd'ın halini Abdulazîz b. Hanî'ye sorduğumda o bana vallahi ondan daha hafızası güçlü biriyle karşılaşmadım" demiştir.¹⁴³

Sonuç olarak verilen bilgilerden Alî b. el-Ca'd'ın hafızasının sağlamlığı, hadisler hakkında mahareti, bilgisi, sika olmasının yanında dinde samimi bir muhaddis olduğu anlaşılmıştır.

3. 5. Akranları ve Çağdaşı Olan Âlimler

Süyûtî (ö. 911/1505) sahabeden başlayarak kendi zamanına kadar olan râvileri 24 tabakaya Zehebî ise 21 tabakaya ayırmıştır. Her ikisi de Alî b. el-Ca'd'ı yedinci tabakadan,¹⁴⁴ İbn Hacer ise dokuzuncu tabakadan¹⁴⁵

¹³⁶ Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh, *el-Kâmil*, nşr. Yahyâ Muhtâr Gazzâvî (Beyrut: y.y., 1409/1988), 3/51; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3/116; a. mlf, *Siyer*, 10/466.

¹³⁷ Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, 2/58; Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, 234.

¹³⁸ Zehebî, *el-Muğnî fi'd-du'afâ*, thk. Hazîm el-Kâdî (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997), 2/78.

¹³⁹ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî, *el-Ma'ârif* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2011), 268.

¹⁴⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1420/2000), 3/224-225.

¹⁴¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 11/365.

¹⁴² İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-tadîl*, 6/176; Zehebî, *Siyer*, 10/266.

¹⁴³ Hatîb, *Tarihü Bağdât*, 11/361; Zehebî, *Siyer*, 10/362.

¹⁴⁴ Ebü'l Fadl Celâlidîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Tabâkâtü'l-huffâz* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1403/1982), 6/75.

¹⁴⁵ İbn Hacer, *Takrîb*, 2/33.

saymıştır. Sehâvî'ye (ö. 942/1497) göre Alî b. el-Ca'd'ın tabakası üçüncü tabakadır. Çünkü o, tebeu't-tâbiîndendir. Tabiûndan rivayetleri vardır.¹⁴⁶

3. 6. Fıkhî Mezhebi

Alî b. el-Ca'd yaşadığı dönemde hadis ilmi konusunda önemli bir âlim olmasının yanında fıkhî görüşü ile de dikkat çekmiştir. Kaynaklarda yer verilen bilgiler neticesinde onun Hanefî mezhebine bağlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu konuda oğlu el-Hasan b. Alî'nin Alî b. el-Ca'd için belirtmiş olduğu şu ifade dikkat çekicidir: "Babam Hanefî mezhebine mensup âlimlerden biridir ve bu mezhebe dair bilgisini babasından almıştır."¹⁴⁷ Bu ifade ile musannifin mensup olduğu fıkhî görüş açık bir şekilde belirtilmiştir. Musannif bu fıkhî bilgisini de babası aracılığıyla alıp nesilden nesle aktarma görevini de üstlenmiştir.

Musannifin Hanefî mezhebine bağlı oluşunu gösteren bir başka unsur ise, onun Ebû Yûsuf ile kurmuş olduğu hoca-talebe ilişkisidir. Kaynaklarda Alî b. Ca'd'ın hocası Ebû Yûsuf'a olan saygısı anlatılmak ile birlikte, onun *el-Emâlî* isimli eserini yazıya geçirdiği, meclislerinde aktif bulunduğu, meclisindeyken onu çok dikkatli dinlediği, onun fıkıh ve hadis ilmi konusundaki bilgilerini dinleyerek doğrudan rivayet ettiği nakledilmektedir.¹⁴⁸

Ayrıca Alî b. Ca'd'ın ismi Hanefî tabakât kitaplarında da ismi zikredilmiştir. Zeylaî (ö. 762/1360), *Nasbü'r-râye* isimli eserinin mukaddimesinde Hanefî mezhebinden olan hafız ve âlimlerin isimlerini zikrederken Alî b. Ca'd'ın da adını zikretmiştir.¹⁴⁹ Aynî (ö. 855/1451) de onun küçük yaşlarda Ebû Hanîfe'yi gördüğünü, cenazasına katıldığını ve Ebû Yûsuf'un talebesi olduğunu eserinde belirtmiştir.¹⁵⁰

Bütün bu bilgiler ışığında Alî b. el-Ca'd'ın, Hanefî mezhebine bağlı olduğu, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'u gördüğü, onların meclislerinde bulunup, fıkhî mezhebi hakkında bilgi sahibi olduğu ve mezhebin bilgi birikimini nesilden nesle aktarma konusunda önemli rol oynayan bir âlim olduğu belirtilmiştir.

3. 7. Müsned Adlı Eseri

Alî b. el-Ca'd'a ait tek müsnedden bahsedilmiştir. Müsned, *el-Ca'dîyyât* veya *el-Eczâü'l-Ca'dîyyât* adlarıyla meşhur olmuştur. Ali b. Ca'd'ın *el-Müsned* adlı eseri hakkında maddeler halinde şu bilgileri vermek mümkündür.

¹⁴⁶ Ebû'l-Hayr Şemseddin es-Sehâvî, *el-İlâm bi't-tevbîh*, nşr. Osman el-Hûşt (Riyad: Dârü'l-Cilt, ts.), 3/46.

¹⁴⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât*, 8/350.

¹⁴⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât*, 9/369; Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1993), 4/114; Alâüddin Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i fi tertîbî's-şerâi* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986), 1/27; Ebû Abdillâh Hüseyin b. Alî b. Muhammed b. Ca'fer es-Saymerî, *Ahbâru Ebû Hanîfe ve Ashâbîhî* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1985), 163.

¹⁴⁹ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylaî, *Nasbü'r-râye*, thk. Muhammed Avvâme (Beyrut: Müesssetü'r-Reyyân, 1997), 4/437.

¹⁵⁰ Ebû Muhammed Bedreddîn Mahmûd b. Ahmed b. Hüseyin el-Aynî, *Megâni'l-ahyâr fi ricâli me'ânî'l-âsâr*, thk. Muhammed Hasan (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 20069, 2/346.

1. Alî b. el-Ca'd ve *Müsned* adlı eseri mu'cem tertibine göre on üç cüzdür.

- الجزء الأول: أخبار شعبة بن الحجاج
الجزء الثاني: أخبار أبي إسحاق السبيعي
الجزء الثالث: أخبار شعبة عن ليث بن أبي سليم
الجزء الرابع: أخبار شعبة عن قتادة عن أنس
الجزء الخامس: أخبار شعبة عن محمد بن زياد
الجزء السادس: أخبار شعبة عن يونس بن عبيد
الجزء السابع: أخبار سعد بن إبراهيم بن عبد الرحمن بن عوف
الجزء الثامن: حديث سفيان بن سعيد الثوري
الجزء التاسع: من حديث صالح بن حي
الجزء العاشر: من حديث معاوية بن خديج الجعفي
الجزء الحادي عشر: من حديث أبي ذئب عن صالح بن كيسان
الجزء الثاني عشر: من حديث صخر بن جويرية
الجزء الثالث عشر: أخبار أبي جزء الباهلي نصر بن طريف

2. Alî b. el-Ca'd'ın *Müsned*'inde rivayeti bulunan 89 sahâbî bulunmaktadır. Alî b. el-Ca'd *Müsned*'de sahâbîlerin isimlerini kendi isimlerinin yanında künye veya nisbeyle de zikretmektedir.

3. Alî b. el-Ca'd'ın *el-Müsned* adlı eserindeki hadis sayısı 3589'dur. *Mu'cem* esasına göre tertip edilen eserde bazen aynı konudaki hadisler art arda gelmiştir. Fakat eser konularına göre tertip edilmemiştir. Bu durum bazı rivayetler içindir.

4. Eser üzerine yapılan incelemeler sonucunda *Müsned*'de rivayeti bulunan sahâbîlerin rivayet ettikleri hadislerin sayıları ve oranları hakkında şu sonucu çıkarabiliriz. *Müsned*'de sahâbîler tarafından rivayet edilen 2509 hadis 1876 tanesi yüzden fazla hadis rivayet eden 7 sahâbîden rivayet edilmiştir. 633 rivayet ise 82 sahâbî tarafından rivayet edilmiştir. Kısacası 2509 hadis % 74,77'si 7 sahâbîden, % 25,23'ü ise 82 sahâbî tarafından rivayet edilmiştir.

Tablo 3. Alî b. el-Ca'd'ın *Müsned*'inde Rivayeti Bulunan Sahâbîler ve Rivayet Sayısı

SAHÂBÎ İSMİ	RİVAYET SAYISI	VEFAT TARİHİ
1. Ebû Hüreyre	390	58/678
2. Abdullah b. Abbas	345	68/688
3. Enes b. Mâlik	313	93/711
4. Hz. Âişe	258	58/678
5. Abdullah b. Ömer	220	73/693

6. Abdullah b. Mes'ûd	170	32/652
7. Câbir b. Abdullah	119	73/693
8. Ebû Saîd el-Hudrî	90	74/694
9. Zeyd b. Sâbit	48	45/665
10. Ebû Bekre Nüfey b. Mesrûh	45	?
11. İmrân b. Huseyn	40	52/672
12. Abdullah b. Zübeyr	37	73/692
13. Talhâ b. Ubeydullâh	36	37/657
14. Abdullah b. Amr b. Âs	30	65/684
15. Sehl b. Sa'd	27	91/710
16. Ukbe b. Âmir el-Cühenî	23	58/678
17. Yezîd b. Rukâne	23	?
18. Ali b. Ebû Tâlib	20	40/660
19. Muâviye b. Ebû Süfyân	20	60/680
20. Semüre b. Cündeb	15	60/680
21. Hasen b. Ali b. Ebû Tâlib	15	49/669
22. Ebû Katâde el-Hâris	13	54/674
23. Meymûne bint. el-Hâris	13	51/671
24. Amr b. Hazm	12	53/673
25. Ebû Mâlik el-Eş'ârî	12	42/662
26. Ebû Bekr es-Sıddîk	10	13/633
27. Ebû Ümâme Vehd el-Bâhilî	10	86/705
28. Ömer b. el-Hattâb	10	23/643
29. Osman b. Affân	10	35/656
30. Fazl b. Abbâs	9	13/633
31. Âmir b. Rebîa	9	35/656
32. Câbir b. Semüre	6	74/695
33. Seleme el-Hamdânî	6	83/702
34. Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh	6	17/637
35. Zübeyr b. Avvâm	6	36/657
36. Ebû İshâk Amr b. Abdilâh	5	35/656
37. Berâ b. Âzib	5	71/691

38. Hâkim b. Uteybe	5	74/695
39. Ümmü Seleme	5	62/681
40. İyâz b. Himâr	5	?
41. Muğîre b. Şu'be	5	50/670
42. Huzeyme b. Sâbit	5	37/657
43. Abdullah b. Mugaffel	5	59/679
44. Ubâde b. Sâmit	5	34/654
45. Zeyd b. Erkâm	4	68/688
46. Ebû Mûsâ el-Eş'ârî	4	42/641
47. Üsâme b. Zeyd	3	54/674
48. Kurre	3	?
49. Şeddâd b. Evs	3	58/678
50. Habbâb b. Eret	3	37/657
51. Saîd b. Zeyd	3	51/671
52. Kays b. Sa'd	3	40/661
53. Katâde b. Nu'mân	3	23/643
54. Abdullah b. Selâm	3	43/643
55. Hubeyb b. Muğfil	2	18/639
56. Temîm ed-Dârî	2	37/657
57. Ebû Zeyd Amr b. Ahtab	2	40/660
58. Ebû'l-Ca'd ed-Demrî	2	36/656
59. Ma'kîl b. Yesâr	1	59/679
60. Sahr b. Vedâa	1	?
61. Rubeyyî b. Muavvîz	1	70/687
62. Sehl b. Huneyf	1	38/658
63. Eş'as b. Kays	1	40/661
64. Cüveyriye bint. el-Hâris	1	83/708
65. Abdurrahman b. Avf	1	32/652
66. Abdurrahman el-Ensârî	1	?
67. Abdullah b. eş-Şihhîr	1	?
68. Abdurrahman b. Hubşî	1	?
69. Ubeydullah b. Ömer	1	37/657

70. Amr b. Harîce	1	?
71. Âmir b. Şehr	1	?
72. Amr b. Mâlik el-Ruâsî	1	?
73. Amr b. Hureys	1	?
74. İyâz b. Ganm	1	?
75. Kays b. Ebî Garaze	1	?
76. Kutbe b. Mâlik	1	?
77. Mâlik b. Hubeyre	1	?
78. Halîd b. Urfuta	1	?
79. Büreyde	1	61/681
80. Hişâm b. Âmir b. Ümeyye	1	51/671
81. Rukâne b. Abdülyezîd	1	?
82. Sâbit b. Kays b. Şemmâs	1	?
83. Urve b. Mes'ûd	1	12/633
84. Ebû Leylâ Yesâr b. Bilâl	1	9/630
85. Amr b. Ümeyye	1	35/655
86. Kâ'b b. Mâlik	1	50/670
87. Bilâl-i Habeşî	1	20/641
88. Ammâr b. Yâsir	1	37/657
89. Sevbân b. Bücdûd	1	54/674
TOPLAM	2509	

5. Alî b. el-Ca'd *Müsned'*inde 60 hocasından rivayette bulunmuştur. Bu hocalar hakkında tablo 1'de bilgiler sunulmuştur. Alî b. el-Ca'd'ın *Müsned'*inde "المرويات عن سفيان بن الثوري" "Süfyân es-Sevrî'den rivayeti" şeklinde başlıklar atıp hangi hocadan rivayet ettiyse ondan rivayet ettiği tüm hadisleri zikretmiştir. Alî b. el-Ca'd'ın *Müsned'*inde 3103 tanesi yüzden fazla hadis aktaran 6 hocadan rivayet etmiştir. 486 rivayeti ise 54 hoca tarafından rivayet etmiştir. Buna göre, 3589 rivayetin % 86,45'i 6 hocadan, %13,55'i 54 hocadan rivayet edilmiştir.

6. Alî b. Ca'd, hadisleri hocalarından alırken rivayet ettiği hadisleri hangi metodla aldığına dair rivayet lafızları kullanmıştır. Kulandığı rivayet lafızlarından سمعت lafzı *Müsned'*de 10 yerde, حدثني/حدثناه lafızları *Müsned'*de 6 yerde peş peşe mevkûf olarak, حدثني lafzı *Müsned'*de 20 yerde, حدثنا lafzı *Müsned'*de 2353 yerde, أخبرنا lafzı *Müsned'*de 141 yerde, قال lafzı ise *Müsned'*de 43 yerde geçmektedir. Alî b. Ca'd bütün rivayetlerinde

عن sigası kullanmıştır. O, *Müsned*'de bulunan 3589 rivayetin 3405'ini semâ lafızlarıyla geriye kalan 184 rivayeti ise diğer lafızlarla almıştır.

7. Alî b. Ca'd, *Müsned*'inde 53 sülâsî, 1569 rubâî, 740 humâsî, 22 sūdâsî rivayetler nakledilmiştir. En çok rubâî en az da sūdâsî rivayet nakledilmiştir. Bunu oranla da ifade edersek 2509 rivayetin % 60,53'i rubâî, % 29,49'u humâsî, % 2,15'i sülâsî, %0,87 sūdâsî rivayetten oluşmaktadır. *Müsned* âlî ve nazîl olarak değerlendirdiğimizde 2509 merfû rivayetin 1622'si âlî isnad 762'si ise nazîl isnaddır. Bu durumu oranlarla ifade edersek 2509 merfû rivayetin % 64,64'ü âlî isnad % 35,36'sı ise nazîl isnad'dır.

8. Araştırmamız neticesinde Alî b. Ca'd *Müsned*'inde merfû rivayetlerin sayısı 2393'dir. *Müsned*'de çoğunlukla merfû hadisler bulunmakla birlikte maktû ve mevkûf rivayetler de bulunmaktadır. Eserdeki mevkûf rivayetlerin sayısı 127, maktû hadislerin sayısı ise 1069'dur.

9. Muhakkikin dipnot ve metin içerisinde bilgileri ve bizim araştırmamız neticesinde *Müsned*'de bulunan 3589 rivayetin 3001'inin sahih, 114'ünün hasen ve 474'ünün zayıf olduğu görülmektedir. Sahih hadislerin 646'sı maktû, 52'si mevkûf, 2303'ü ise merfû hadislerdir. Hasen rivayetlerin 22'si maktû, 5'i mevkûf, 77'si ise merfû hadislerdir.

3. 8. Alî b. Ca'd'ın Hadisçiliği

Bir muhaddis olan Alî b. Ca'd başta kendilerinden rivayette bulunduğu hocaları ve isnad zincirindeki pek çok ravî hakkında görüşlerini eserinde zikretmiştir. Zikretmediği yerlerde de muhakkik eserin dipnotunda ravîler hakkında bilgiler sunmuştur. Ayrıca Alî b. Ca'd eserinde rivayetin metni hakkında da hem metin içerisinde hem de dipnotlarda bazı açıklamalarda bulunmuştur.

Sened denilince bir rivayetin isnâd zincirindeki ravîlerin durumları ile ilgili değerlendirmeler ve açıklamalar gelmektedir. *Müsned*'de Alî b. Ca'd ve muhakkik rivayetlerde bazı ravîler hakkında değerlendirme ve açıklamalar yapmıştır. Bu değerlendirme ve açıklamaları maddeler halinde zikredebiliriz.

Alî b. Ca'd ve eserin muhakkiki *Müsned*'de sened yönünden bazı değerlendirmeler ve açıklamaları gerek sened içerisinde gerekse dipnotta belirtmiştir. Bu değerlendirme açıklamalar şunlardır: İsmi, künyesi veya nisbesiyle geçen ravînin kimliği ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Misal olarak 6. Rivayette "عفان" ismini verdikten sonra bu kişinin Ebû Osman Affân b. Müslim olduğunu, 19. Rivayette "علي" ismini verdikten sonra bu kişinin Ali b. Medînî olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Alî b. Ca'd rivayette bulunduğu bazı hocalarının cerh ve ta'dîl durumlarını da açıklamıştır. Misal olarak 1507. Rivayette hocası Şu'be b. Hamîd'in isminden sonra "مدلس" diyerek onun tedlîs yaptığını, 2348. Rivayette hocası Câbir b. Yezîd'in isminden sonra "ضعيف" diyerek onun zayıf olduğunu, 3423. Rivayette hocası Nasr b. Tarîf'in isminden sonra "متروك" diyerek onun metrûk bir ravî olduğunu bildirmiştir. Alî b. Ca'd *Müsned*'de "هو" gibi ifadelerle geçen ravîleri isimlerini ve düşen sahâbîlerin kim olduklarını da zikretmiştir. Misal olarak 138. Rivayette "هو" ile ifade edilen ravînin Gaysan b. Abdurrahmân olduğunu belirtmiştir.

Alî b. Ca'd *Müsned*'de bazı hadis metinleri hakkında değerlendirme ve açıklamalar da yapmıştır. Bu değerlendirme ve açıklamaları şöyle zikredebiliriz. Alî b. Ca'd hadisin metninde geçen bazı yanlış kelimelerin dipnotta veya metin içerisinde doğrularını zikretmiştir. Misal olarak 80. Rivayette geçen "عدى" kelimesinin doğrusunun "عدوا" olduğunu, "مولى" kelimesinin doğrusunun "موالى" olduğunu zikretmiştir. Hadisin metninde geçen bazı kelimelerin harekelerinin nasıl olması gerektiğini de dipnotta vermiştir. Misal olarak 21. Rivayette geçen "لمشاش" kelimesindeki "م" harfinin dammeli, 131. Rivayette geçen "سلمان" kelimesindeki "ن" harfinin tenvinli olması gerektiğini zikretmiştir.

SONUÇ

Alî b. el-Ca'd Bağdat'ta doğmuştur. Tebeu't-tâbiîndendir. Hanefî mezhebine bağlı olduğu görülmektedir. Basra, Kûfe, Mekke, Medine, Şam, Horasan gibi ilim merkezlerine ilmi seyahatler yapmıştır. Özellikle hadislerinin çoğunu Basra, Kûfe ve Bağdat şehirlerinde bulunan hocalardan almıştır. Bu durum da onun nerdeyse ömrünün tamamını bu üç ilim merkezinde geçirmiş olabileceğini ve *el-Müsned* adlı eserinin bu şehirlere dayandığını göstermiştir.

Alî b. el-Ca'd'ın yaşadığı dönem hadis tarihinin altın çağı olarak tabir edilen hicri ikinci asrın sonu üçüncü asrın başlarına tekabül etmektedir. Onun döneminde İslâm coğrafyasında Abbâsiler hâkim olmuştur. Bu dönem kültürel gelişmelerin yanında taht kavgaları, yönetimde istikrarsızlık ve mihne gibi zor süreçlerin olduğu bir dönemdi. Fakat Alî b. el-Ca'd siyasetten ve mihne gibi döneme damga vuran olaylardan uzak durup bu konuda sükût etmiştir. Bunun da onun sadece hadis ilmiyle ilgilenmesine sebep olduğunu söyleyebiliriz.

Alî b. el-Ca'd, sika olarak nitelendirilmiş âlimlerden biridir. Ayrıca kuvvetli bir hafızaya sahip olması, hadisler ile ilgili bilgisi ve dinde samimi bir musannif olması ile de tanınmıştır. Bu konuda âlimlerin içtihadı söz konusudur.

Alî b. el-Ca'd, Şu'be b. Haccâc, Cerîr b. Hâzim, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Hammâd b. Seleme, Mâlik b. Enes, Ebû Yûsuf ve daha pek çok âlimden istifade etmiş ve hadis rivayetinde bulunmuştur. Müslim b. Haccâc, Haşîm el-Beğâvî, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Ahmed b. Alî b. Fudayl, Ebû Dâvûd, Kâsım el-Beğâvî, İbn Ebî Şeybe, Yahyâ b. Maîn ve diğer pek çok âlim Alî b. el-Ca'd'dan istifade etmiştir.

Kaynaklarda Alî b. Ca'd'a nispet edilen bazı eserlerden bahsedilse de aslında bu eser üzerine çalıştığımız *el-Müsned* adlı eserin ya bir cüzü ya da farklı isimlendirilmesi olarak kabul edilmiştir. *el-Müsned* adlı eserinde musannif özellikle Hz. Peygamber'in hadislerini toplamayı amaç edinmiştir. Eserin büyük bir kısmı da bu amaç üzerine tasnif edilmesinin yanında Alî b. el-Ca'd mevkûf ve maktû hadislere de eserinde yer vermiştir. Şemada görüldüğü üzere musannifin eserindeki merfû rivayetlerin sayısı 2393, mevkûf rivayetlerin sayısı 127 maktû rivayetlerin sayısı ise 1069'dur.

Müsned'de 89 sahâbîden rivayette bulunulmuştur. En çok rivayet 390 hadis ile Ebû Hureyre'ye aittir. Daha sonra 345 rivayet ile Abdullah b. Abbâs, 313 rivayet ile Enes b. Mâlik gelmektedir. Bu yönüyle musannif

özellikle müksirûn sahâbîlerden hadis rivayet etmiştir. *Müsned*'in büyük bir kısmı bu sahâbîlerden nakledilen rivayetlerle zenginleştirilmiştir.

Alî b. el-Ca'd *Müsned*'inde 60 hocasından rivayette bulunmuştur. Alî b. el-Ca'd'ın *Müsned*'inde “المرويات عن” “Şu'be b. Haccâc'dan rivayeti” şeklinde başlıklar attıktan sonra o başlıkta zikredilen hocadan aldığı bütün hadisleri o başlık altında vermiştir. En çok rivayette bulunduğu hocası tekrarlarıyla birlikte 1810 rivayet ile Şu'be b. Haccâc'dır. *Müsned*'de 3589 rivayet bulunmaktadır. Bu durum da musannifin eserindeki hadislerin yarısını meşhûr hocası Şu'be'den naklettiği sonucunu çıkarmaktadır.

Alî b. Ca'd'ın *Müsned*'deki rivayetlerden 184 hadis dışındaki diğer hadisleri hocalarından semâ yoluyla bizzat görüşerek almıştır. Yani o *Müsned*'de 3589 rivayetin 3405'ini “semi'tu, haddesenâ, haddesenî, haddesenahû, haddeseneyhî” gibi semâ lafızlarıyla rivayet etmiştir. Bunu da oran ile ifade ettiğimizde *Müsned*'deki rivayetlerin % 94,87'si anlamına gelmektedir. Bu oran da Alî b. Ca'd'ın hadisçiliğinin değeri ve *Müsned*'deki hadislerin sıhhati konusunda önemli bir işarettir. Çünkü eserdeki hadislerin büyük bir bölümünü müellif semâ yoluyla almıştır. Noktalama ve harekelerin olmaması ve muhtemel yanlış okumaların önüne geçilmesi için âlimlerin çoğu hadislerin semâ yoluyla alınmasının en güvenilir yol olduğunu belirtmişlerdir. Musannif de bu yolu tercih etmiştir.

Alî b. Ca'd'ın *Müsned*'inde yer alan hadislerde belli başlı konular işlenmiştir. Eser, ale'l-ebvâb sisteme göre tertip edilmediğinden konu bütünlüğü yoktur. Eserde 89 konu ele alınmıştır. *Müsned*'de en çok işlenen konu 163 rivayet ile hac konusu iken 1 rivayet ile en az işlenen konu ise tefsir ve kiraatler konusu olmuştur.

Alî b. Ca'd'ın *Müsned*'inde 53 sülâsî, 1569 rubâî, 740 humâsî, 31 sūdâsî rivayet bulunmaktadır. En çok rubâî en az da sūdâsî rivayet nakledilmiştir.

Alî b. Ca'd *Müsned*'inde zikrettiği 3589 rivayetten 3001'i sahih, 114'ü hasen ve 474'ü ise zayıf rivayetten oluşmaktadır. Sahih hadislerin 646'sı maktû, 52'si mevkûf, 2303'ü ise merfû hadislerdir. Hasen rivayetlerin 22'si maktû, 5'i mevkûf, 77'si ise merfû hadislerdir. Zayıf hadislerin ise 40'ı maktû, 70'i mevkûf, 3'ü ise merfû hadislerdir. *Müsned*'deki sahîh hadislerin toplam hadisler içerisindeki oranı %83,61'e, hasen hadislerin oranı %3,17'ye, zayıf hadislerin oranı ise %13,22'ye tekabül etmektedir. Bu hadislerin sıhhat derecelerine bakıldığında aşağıda şemada görüldüğü gibi bir sonuç elde edilmiştir. Bu sonuca göre müellif % 86,78 oranında makbul hadisi eserinde kullandığı anlaşılmaktadır. Bu sonuç da eserin sıhhati ve âlimler açısından kabul edilmesi açısından son derece önemlidir.

Bütün bu tespitlerimizle *Müsned*'in güvenilmeyecek bir eser olduğunu söylememiz mümkün gözükmemektedir. Fakat ilmi alanda objektif olmak esas kabul edildiğinden Ali b. Ca'd ve *Müsned* adlı eseri hakkında ayrıntılı ve doğru bilgi sahibi olmak, özellikle günümüzde bir zaruriyettir. Çünkü kaynaklarımızı tam olarak tanıyıp anlayabildiğimiz ölçüde günümüz problemlerine daha doğru çözümler üretmemiz mümkün olabilecektir. Ali b. Ca'd'ın *Müsned*'inde çok sayıda sahih hadislerin yanında hasen ve zayıf olarak

değerlendirdiğimiz rivayetler de bulunmaktadır. Bu sebeple bu rivayetleri sened ve metin yönünden tahlil etmek ve daha sonra amel etmek doğru olacaktır.

Ali b. Ca'd'ın ve muhakkiklerin *Müsned*'deki hadislerin ardından yapmış olduğu açıklama ve değerlendirmeler, eseri daha değerli hale getirmiştir. Bu tür değerlendirmeler, hem *Müsned* türü eserlerin yaygınlaşmış olduğu dönem hakkında bilgiler sunma hem de Ali b. Ca'd'ın fikrini belirtme açısından önemlidir. Ali b. Ca'd eserindeki rivayetleri, birtakım değerlendirmelerden geçirerek nakletmiştir. Bunun için hem Ali b. Ca'd hem de muhakkikler bazen rivayette manası bilinmeyen bir ifadeyi izah ettiği gibi bazen de hadis metninin açıklanması için hocalarının görüşlerini nakletmiştir. Bazen de rivayetin sıhhat durumu hakkında değerlendirmeler yapmıştır. Bu değerlendirmelerin okuyucunun aklındaki soruları giderme açısından oldukça önemli olduğu kaydedilebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Cevdet Paşa. *Kıyas-ı enbiya ve tevârih-i hulefâ*. sad. Metin Muhsin Bozkurt. İstanbul: Dergâh Ofset Tesisleri, 1997.
- Baş, Eyyüb (ed.). *İslam Tarihi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2014.
- Belâzürî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbü'l-eşref*. thk. Süheyl Zekkâr ve Riyad Zirikli. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1987.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *et-Târîhu'l-kebîr*. thk. Haşim en-Nedvî. 9 Cilt. Beyrut: Da'iretü'l-Ma'arif el-Osmaniyye, 2009.
- Bulgurcu, Kahraman. *Ebû Ya'lâ el-Mevsilî (307/919) ve el-Müsned Adlı Eseri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Cahîz, Ebû Osman Amr b. Bakr b. Mahbûb. *et-Tâc fî ahlâki'l-mülûk*. thk. Ahmed Zeki Paşa. Kahire: y.y., 1914.
- Dîneverî, Ebû Hanîfe. *el-Ahbârü't-tvâl*. çev. Zekeriyâ Akman ve Hüseyin Siyabend Aytemür. Ankara: Ankara Yayınları, 2017.
- Hasan, İbrahim Hasan. *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*. trc. İsmail Yiğit ve Nureddin Boelli. 14 Cilt. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1985.
- Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali Sabî el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd*. 14 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, ts.
- Irâkî, Zeynüddîn Abdurrahîm b. Hüseyin. *et-Takyîd ve'l-izâh mukaddimetu İbnü's-Salâh*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Hadis, 1984.
- İbn Abdilber, Yûsûf b. Abdilber en-Nemerî. *et-Temhîd*. thk. Mustafa b. Muhammed el-Alevî ve Muhammed Abdulkebîr el-Bahrî. Rabat: y.y., 1387/1967.
- İbn Adî, Abdullah b. Adî el-Cürcanî. *el-Kâmil fî du'afâ'r-ricâl*. nşr. Yahyâ Muhtâr Gazzâvî. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Risâle, 1409/1988.
- İbn Ca'd, Ali b. el-Ca'd b. Ubeyd el-Bağdâdî. *Müsnedü İbnü'l-Ca'd*. thk. Abdülmehdî b. Abdülkadîr b. Abdülhâdî. Kuveyt: y.y., 1405/1985.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *Hedyû's-sârî mukaddimeü'l-fethi'l-bârî*. nşr. Abdullah b. Bâz. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1379/1959.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *Nüzhetü'n-nazar*. thk. Nureddin İtr. Dimeşk: Matbaatü's-Sabâh, 1. Basım, 1414/1993.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *et-Tehzîbü't-tehzîb*. 14 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1. Basım, 1404/1984.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *en-Nüket âlâ kitabi İbnü's-Salâh*. thk. Rebî b. Hâdî Umeyr el-Medhalî. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Câmiatü'l-İslâmiyye, 1404/1984.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *Lisânü'l-mîzân*. thk. Abdulfettâh Ebû Gudde. 10 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslamiyye, 2008.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *el-İsâbe*. thk. Adilahmed Abdülmecûd. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslamiyye, 1415/1995.
- İbn Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân Hâtîm b. Muhammed b. İdris. *el-Cerh ve't-tadîl*. 9 Cilt. thk. Abdurrahman Yahyâ el-Muallîmî el-Yemânî. Beyrut: Da'iretü'l-Ma'arif el-Osmaniyye, 1371/1952.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed. *es-Sikât*. thk. Mahmud Abdülmûîd Han. 10 Cilt. Beyrut: y.y., 2009.

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsîn et-Türkî. 21 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Hicr, 1417/1997.
- İbn Nedîm, *el-Fihrist*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1398/1978.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1358/1939.
- İbn Salâh, Ebû Amr b. Sâlahaddîn Abdurrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî. *Ulûmü'l-hadis*. thk ve şerh: Nureddin İtr. Dimeşk: Dârü'l-Fikr, 1406/1986.
- Katib Çelebi. *Keşfüz-zunûn*. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941.
- Kettânî, Muhammed b. Ca'fer. *er-Risâletü'l-müstetrafe*. nşr. Muhammed el-Müntasır. Dimaşk: y.y., 1383/1964.
- Leknevî, Muhammed Abdülhay. *er-Raf'u ve tekmi'l fi'l-cerh ve't-ta'dîl*. thk. Abdülfettah Ebû Gudde. Beyrut: Dârü'l-Başâiri'l-İslâmiyye, 1425/2004.
- Mizzî, Cemâlüddîn Ebü'l-Haccâc Yusuf. *Tehzîbu'l-kemâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1400/1980.
- Özpınar, Ömer. *Hadis Edebiyatının Oluşumu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn. *el-İ'lâm bi't-tevhîh*. nşr. Osman el-Huş. 5 Cilt. Riyad: Dârü'l-Cild, ts.
- Seyithanoğlu, Kenan. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1988.
- Sezgin, Fuat. *Târîhu'l-türâsi'l-arabî*. trc. Mahmûd Fehmî Hicâcî. 10 Cilt. Kum: Mektebetü'l-Ayetullah el-Uzma, 1983.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *Tarihu'l-hulefâ*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2010.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-umem ve'l-mulûk*. Kahire: y.y., 1358/1939.
- Tahhân, Mahmûd. *Teysiru mustalahi'l-hadis*. Riyad: Mektebetü'l-Maarif, 2010.
- Ya'kûbî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer. *Târîhu'l-Ya'kûbî*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1387/1967.
- Ya'kûbî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer. *Kitâbü'l-Büldân*. Beyrut: y.y., 1377/1957.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Mizânu'l-i'tidâl*. 23 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1. Basım, 1417/1996.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Siyeru âlâmu'n-nübelâ*. nşr. Şuayb el-Arnaûd ve Hüsetin el-Esed. 24 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1210/1990.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Tezkiretü'l-huffâz*. thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 2009.
- Zirikî, Hayrettin. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlmi'l-Melayîn, 2005.